

МАРЧУК АЛЬОНА ІГОРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

МАНДРИЧЕНКО ЖАННА ВАСИЛІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри кримінального процесу, детективної
та оперативно-розшукової діяльності, кандидат юридичних наук*

НЕПРИПУСТИМІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ СЕНСОРНОЇ ДЕПРИВАЦІЇ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Успішність виконання завдань та досягнення цілей кримінального провадження в цілому та на його окремих етапах за своєю сутністю передбачають діяльність з оперативного та ефективного отримання необхідної інформації, що у свою чергу викликає необхідність інтенсивної взаємодії з особами, що підозрюються у скоєнні кримінального правопорушення. І хоча законодавчі тенденції з часом спрощують таку взаємодію, надаючи законні способи впливу на вказану категорію осіб шляхом угод та застосування інших засобів кримінально-правового впливу, що засновані на співпраці особи, що підозрюється у скоєнні кримінального правопорушення, досить часто працівники правоохоронних органів, що безпосередньо контактують зі вказаними особами, схильються до застосування засобів психічного та фізичного впливу. Питання меж законності та припустимості застосування таких заходів, включаючи заходи, пов'язані з сенсорною депривацією особи, є предметом даного дослідження.

Процесуальне законодавство встановлює різні правила проведення допиту, зокрема, визначаються особливі умови проведення допиту малолітніх та неповнолітніх осіб, обмежується тривалість допиту та встановлюються правила проведення окремих слідчих дій.

Так чи інакше, вважаємо за необхідне звернути увагу на дискусійні методи впливу на осіб, які можуть бути причетні до скоєння злочину. До таких методів відноситься вплив на особу шляхом часткового або повного позбавлення зовнішнього впливу на одне або більше органів чуття, тобто сенсорної депривації.

Тривала сенсорна депривація за своєю сутністю є методом впливу, який викликає надзвичайний неспокій, галюцинації, депресію та інші психічні розлади, дестабілізують особу, що такій депривації піддана. Розуміється, що дестабілізована таким чином особа є більш схильною до співпраці і саме таким чином уповноваженим співробітником може бути отримана необхідна у рамках досудового розслідування та/або оперативно-розшукової діяльності інформація, а особа, до якої

застосовуються такі методи ведення допиту, може бути схилена до скоєння певних дій або утримання від певних дій задля досягнення мети первісно законної діяльності правоохоронних органів.

Прикладами спеціальних методів ведення допиту, що засновані на сенсорній депривації особи, є примушування покривати голову капюшоном, піддання довготривалому та монотонному шуму, рівень якого не дозволяв би особам спілкуватися одне з одним, позбавлення сну, обмеження доступу до їжі та води, стояння з широко розсунутими ногами, підпираючи руками стіну протягом тривалого часу. Як можна зрозуміти з наведених прикладів, більшість вказаних методів не пов'язані з «класичним» безпосереднім застосуванням фізичного впливу (побиття, тортур шляхом фізичної взаємодії) і саме тому правова кваліфікація таких заходів є проблематичною. Вони є «пограничними» і не завжди підпадають під визначення незаконних дій, що передбачені національним законодавством, а у деяких випадках такі методи навіть можуть бути легалізовані національним законодавством. До прикладу, працівників правоохоронних органів Великобританії у рамках підготовки та навчання ознайомлювали з «п'ятьма техніками» сенсорної депривації та їх практичним застосуванням під час допиту. Таке положення існувало до 1972 року, коли під впливом Європейської комісії з прав людини уряд Великобританії заборонив застосування вказаних методів [2].

Дослідивши національне законодавство України, можна зробити висновок про те, що положення про пряму заборону застосування методів, заснованих на сенсорній депривації особи, під час здійснення досудового розслідування та оперативно-розшукової діяльності, відсутні. Але, оскільки відповідно до ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», положення Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція), як і практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) є обов'язковими для застосування на території України, вважаємо доцільним дослідити вказані джерела права [3].

Стаття 3 Конвенції прямо забороняє катування, нелюдське та таке, що принижує гідність, поводження і покарання. ЄСПЛ же у рамках власних повноважень неодноразово тлумачив вказане положення Конвенції, розширюючи та, фактично, доповнюючи її зміст, відштовхуючись від обставин конкретних справ, що відображалось у конкретних рішеннях.

Одним з таких рішень є рішення у справі «Ірландія проти Великої Британії» 1978 року, де вперше були згадані так звані «спеціальні методи ведення допиту», що за своєю суттю і були засновані на сенсорній депривації особи. Такі методи були застосовані правоохоронними органами Великої Британії, на підставі чого й була подана скарга. Суд визнав вказані методи такими, що принижують честь та гідність особи, оскільки вони викликали у потерпілих почуття страху, фізичні та моральні страждання, відчуття власної неповноцінності з метою

припинення цих осіб заради подолання їх фізичного та морального спротиву. Суд також виключив жодну можливість виправдання застосування вказаних методів досягнення мети кримінального провадження, вважаючи їх грубим порушенням положень статті 3 ЄКПЛ [4].

Виходячи з результатів проведеного дослідження, застосування методів сенсорної депривації є неприпустимою мірою взаємодії з особами, що можуть бути причетні до скоєння злочину, і визнана незаконною відповідно до положень Європейської конвенції з прав людини. Такий вплив є не лише жорстоким та принижуючим, але й таким, що суперечить базовим демократичним суспільним цінностям і завдає фізичних та психічних страждань особі, що прямо суперечить статті 3 Європейської конвенції з прав людини та основоположних свобод.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст. 88). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 07.06.2022).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.02.2021).
3. Ірландія проти Великої Британії. Рішення Європейського суду з прав людини від 18 січня 1978 року. (рос.) URL: <http://www.rrpoi.narod.ru/echr/translation/translation/ireland.htm>. (дата звернення: 07.02.2021).
4. Чернега І. Л. Допустимість доказів, отриманих з порушенням принципу поваги, честі і гідності особи / І. Л. Чернега // Шляхи удосконалення кримінального процесуального законодавства : матеріали регіонального круглого столу, 19 квітня 2013 року / Нац. ун-т «Одеська юрид. акад.». – Одеса : Юрид. літ., 2013. – С. 163–168.

Ключові слова: правозахист, права людини, заходи правового захисту, правозахисна діяльність.

Key words: law and order, human rights, legal protection, legal action.